

Tranströmer och metaforen, Östgöta Correspondenten, november 2011

Ingress:

Ett fallskärmshopp från drömmen in i uppvaknandet. Det var så Tomas Tranströmer för första gången mötte sina läsare med de metaforer som sedan följt hela hans författarskap. Tomas Tranströmers metaforer har trollbundet oss i snart 50 år. Men vad är en metafor?(Slut ingress)

- *Du dränker mig i liknelser och metaforer.*

- *Don Pablo, metaforer, vad är det?*

- *Metaforer.... Metaforer är, hur ska jag förklara? När du talar om något och jämför det med något annat.*

- *Är det något du använder i din poesi?*

- *Ja, det med.*

- *Hur då?*

- *När du säger att "himlen gråter", vad menar du då?*

- *Att det regnar.*

- *Det är en metafor.*

- *Är det så enkelt? Varför har man då gett det ett så komplicerat namn?*

Dialogen är hämtad från den italienska filmen *Il Postino*. Författaren och nobelpristagaren Pablo Neruda förklarar för en brevbärare vad som är en metafor. Varför ett så komplicerat namn på detta skenbart enkla? Metafor kommer från grekiskan och betyder: Bortföra till ett annat ställe.

Årets nobelpristagare i litteratur, Tomas Tranströmer, är hyllad och älskad för sin förmåga att bortföra läsaren till fördjupade associationer, känslor och upplevelser med hjälp av metaforer. Staffan Bergsten kallar honom i sitt diktarporträtt för "Bildernas mästare". "*Uppvaknandet är ett fallskärmshopp från drömmen*", är Tranströmers inledningsord i sin första diktsamling från 1954. Därmed markerade han sin ambition att tala till läsaren med bilder och metaforer. Och läsarna förstod honom.

När min pappa insjuknat i en aggressiv cancer han själv trodde vara orsakad av omständigheter tidigare i livet, lät han mig förstå att han önskade ha Tomas Tranströmers dikt Svarta vykort i sin dödsannons:

*Mitt i livet händer att döden kommer
och tar mått på människan. Det besöket
glöms och livet fortsätter. Men kostymen
sys i det tysta.*

Metaforen av döden som en skräddare beskrev min pappas känsla av sjukdomens orsak och konsekvens. Den förändrade inte förutsättningarna, men var honom ändå till tröst. Precis så som en metafor kan göra för oss.

Tranströmer använder sina metaforer som en målare gör bruk av hela sin palett eller kompositören av pianots alla register (En metafor). Ofta finns metaforen med i de förunderliga beskrivningarna av naturen, som då en skalbagge beskrivs:

”Under de glänsande sköldarna ligger flygvingarna hopvecklade lika sinnrikt som en fallskärm packad av en expert” (Gläntan 1978). Ibland är det själva språket som blir metaforiskt, då ord och uttryck gradvis övergår till abstrakta begrepp: *”Källaren släpar sig uppför trapporna”*.

Typiskt för Tranströmers metaforer är deras överrumplingseffekt med tvära kast mellan förtvivlan och hopp, ljus och mörker. I dikten Madrigal (1989) börjar texten: *”Jag ärvde en mörk skog dit jag sällan går”*. Dikten talar sedan om en ”ljus skog” för att sluta i en total befrielse; *”Jag har examen från glömskans universitet och är lika tomhänt som skjortan på tvättstrecket”*. Examen och nytvättad soltorkad skjorta är metaforer som känns fria och varma som en ljus sommardag.

Dessa överraskande kombinationer av metaforer i Tranströmers diktning har fascinerat kognitionsvetaren Peter Gärdenfors. Det är med metaforenas hjälp vi skapar mening i livet, säger Gärdenfors, och citerar Tranströmers En vinternatt (1962):

*”Och huset känner sin stjärnbild av spikar
som håller väggarna samman”*.

Genom den metaforiska kombinationen kan en människa bygga upp sin värld till en helhet och samtidigt ständigt ge plats för nya sammanhang och tolkningar. Det är detta som inträffar med Tranströmer metaforer. Läsaren får en djup känslomässig kontakt med andra dimensioner av livet, som inte står den andliga erfarenheten långt borta.

Metaforen hos Tranströmer ger en annan slags tydlighet än det direkta språket. Tilltalet till läsaren blir djupare och mer fritt. Författare och läsare förstår varandra, trots att språket och

bilderna är beslöjade. Kanske är det därför som ängeln i Romanska bågar (1989) är utan ansikte. Liksom djupet som stiger in till människorna i Sorgegondol nr 2 (1996), gör det utan att visa sitt ansikte. Det som sker, sker bortom orden.

Tomas Tranströmer står i en tradition av metaforer som inte bara hör samman med den moderna litteraturen. Som psykolog har han arbetat i en värld där metaforerna är oundvikliga för att förstå och beskriva en människans belägenhet och utsatthet. Han var också aktiv i Bibelkommissionens arbete med den nya bibelöversättningen och engagerad att bevara mångtusenåriga metaforer för nya bibelläsare.

Brevbäraren i filmen *Il Postino* utbrister sist hänfört inför Pablo Neruda:

"Hela världen är en metafor för något annat".

Vem har bättre än Tomas Tranströmer kunnat visa oss detta underbara fenomen!

Jakob Carlander

Faktaruta:

Ordet metafor kommer från grekiskans *metapherein* där *meta* betyder "över" och *pherein* betyder "att bära".

Metafor är en del av bildspråket där ett begrepp eller en situation i samtalet tillfälligt byts ut mot ett annat begrepp eller situation som beskriver samma fenomen men med andra ord och bildmässigt innehåll. Syftet med metaforen är att göra sig förstådd och skapa förståelse.

Det finns andra begrepp inom bildspråk, som är besläktade med metaforen: symbol (symbolos = föra samman), refererat (re-ferro = föra åter), analogi (ana-logos = likhet, överensstämmelse, som exempelvis liknelser) och metonymi (metonymi´ = byte av namn). Gemensamt för dessa ord är att de vill koppla samman två företeelser eller områden av vår erfarenhet för att vidga vår kunskap, avhjälpa fördomar och underlätta den fortsatta kommunikationen. Dessa begrepp kommer till användning i olika sammanhang, framför allt inom språk- och litteraturvetenskapen.

Mer om metaforer kan man läsa i:

Peter Gärdenfors: *Den meningssökande människan*. NoK 2006

Jakob Carlander: *Metaforer som verktyg*. Gothia förlag 2008.

Läs också: Staffan Bergsten: Tomas Tranströmer. Ett diktarporträtt. Bonniers 2011.